

menin sonundan bir iki harfini atarak kısaltma yapmak” demektir. Bu tarz hazfe özellikle eski Arap şiirinde rastlanmaktadır. Alkame b. Abede'nin “كَانَ إِبْرِيْقَهُمْ طَبِي / مَفْدَمٌ بِسَبَابِ الْكَتَّانِ مَلْثُومٌ” beytindeki “كَانَ إِبْرِيْقَهُمْ طَبِي” kelimesinin iktitâ' edilmiş şeklidir. İktitâ', ya telaffuzu güç kelimelerde söyleniş kolaylığı sağlamak için ya da vezin ve kafiye gibi bir zaruretten dolayı yapılır. Velîd b. Ukbe'nin “قَلْتِ لَهَا قَفِي / وَقَفْتِ” mısraındaki “قَفِي”-den kısaltmadır. Yine “دَرْسُ الْمَنَّا بِمَتَالَعِ فَأَبَانَ” mısraındaki “المنازل”, “المننا”-den kısaltılmıştır. Zemahşeri'ye göre, yemin için olan “كَفَى بِالسَّيْفِ شَاهِدًا” (İbn Mâce, “Hu-dûd”, 34) hadisinin “كَفَى بِالسَّيْفِ شَاهِدًا” rivayetinde de iktitâ' olduğu ileri sürülmüştür. Bu tür kısaltmalar, Arap diline vâkîf olan kimseler tarafından kolayca anlaşılabilir durumda ve yerlerde yapılmaktadır. Dolayısıyla iktitâin, ya işlek terkip ve ifadelerde geçen kelimelerde gerçekleştirilmesi ya da kısaltma olduğuna delâlet eden bir lafzın veya başka bir karinenin bulunması gereklidir. Yukarıda verilen örneklerde “سَبَابِ الْكَتَّانِ” ve “دَرْسُ الْمَنَائِلِ” işlek terkip ve ifadeler olduğu, “قَفِي” misalinde de önceden buna delâlet eden “قَفِي” geçtiği için kısaltma yapılmıştır.

Bu türe iktitâ' adını veren Süyûtî (ö. 911/1505) olmakla birlikte (*el-İtkân*, II, 61) onu “kabz” adıyla müstakil bir bölümde ilk defa İbn Fâris (ö. 395/1004) ele almış ve bunun Kur'an, hadis ve Arap kelâmında mevcut olduğunu söylemiştir (*eş-Sâhibî*, s. 228). İbn Cinnî'nin *et-Te'âkub* adlı eserinde konuyu “İhâ” adıyla ayrı bir bölümde incelediği ve “kelimelerin ilk harfiyle iktifâ etmek” şeklinde tanımladığı kaydedilmektedir (İbn Ma'sûm, III, 73). İbn Hicce el-Hamevî ile ondan etkilenen İbn Ma'sûm el-Medenî ise iktitâ' “iktifâ” kapsamında görmüşlerdir. İbn Fâris, kelimeye harf eklemenin (bast) karşılığı olarak gördüğü iktitâ' “kelimelerden harf eksiltmek” şeklinde tanımlar ve bunun eski Arap şiirinde yaygın biçimde kullanılan bir anlatım tarzı olduğunu belirtir. O Kur'an'da “وَنَادُوا يَا مَلَأُ” (*ez-Zuhruf* 43/77) rivayetinden başka bu tür kısaltmanın olmadığı görüşündedir (*eş-Sâhibî*, s. 229). İbnü'l-Esir de eski Arap şiiri dışındaki şiirlerde ve Kur'an'da bu kısaltmanın varlığını kabul etmez (*el-Meselû's-sâ'ir*, II, 318-319). Bununla birlikte özellikle şâz kıraatlerin birçoğunda “فَلَا تُمِ عَلَيْهِ” (el-Bakara 2/203); “إِنِّهَا لِاحْدَى” (el-Müddessir 74/35); “عَلِرُض (عَلَى الْأَرْضِ)”

gibi bu tarz kısaltmalar görülmektedir. Bazı sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaanın da bu tür kısaltma olduğu söylenmiştir. Meselâ İbn Abbas'a göre “elif-lâm-mîm” “أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ” (Ben Allahım, bilirim), “elif-lâm-mîm-sâd” “أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ” (Ben Allahım, bilirim ve hükmederim), ya da elif Allah'tan, lâm Cibrîl'den, mîm Muhammed'den kısaltmadır. “لَكِنَّا هُوَاللَّهُ رَبِّي” (el-Kehf 18/38) âyetindeki “كِنَّا”nın aslı “أَنَا”dır. “Münâdânın son harfini atmak” demek olan “terhîm” de bir tür iktitâ'dır. İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen “(وَنَادُوا يَا مَلَأُ) (malik)” (*ez-Zuhruf* 43/77) kıraati de böyledir. Bu kıraat hakkında Selef'ten bazılarının, “Cehennem ehli terhim ile (münâdânın son harfini atmak) ne kadar meşgul!” tarzındaki yadırgamalarına, “İçine düştükleri azabın şiddetinden kelimenin tamamını söylemeye güçleri yetmemiştir” şeklinde cevap verilmiştir. Bir rivayete göre “وَأَمْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ” (el-Mâide 5/6) âyetindeki “ب” harfi “بعض” kelimesinden kısaltmadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, III, 1201; İbn Mâce, “Hu-dûd”, 34; İbn Fâris, *eş-Sâhibî fi fikhi'l-luğa* (nşr. Mustafa eş-Şüveymî), Beyrut 1382/1963, s. 228, 229; Zemahşeri, *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-l-râb* (nşr. M. Bedreddin el-Halebî), Beyrut 1993, s. 483; İbnü'l-Esir, *el-Meselû's-sâ'ir*, Kahire 1381/1962, II, 318-319; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), IX, 92; Zerkeşi, *el-Burhân*, III, 117-118; Firûzâbâdî, *Tenvîrü'l-mikbâs min tefsiri İbn 'Abbâs*, Bulak 1290, s. 3, 284; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 126; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 61; a.m.lf., *Mu'terekü'l-akrân fi l'câzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 319; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Necef 1388/1968, III, 71-73.

İSMÂİL DURMUŞ

İKVÂ

(الإقواء)

Kafiye harfi olan revînin harekesinin ötre ve esre şeklinde değişikliği anlamında kafiye kusuru (bk. KAFİYE).

İL ERLERİ

Osmanlılar'da özellikle iç karışıklıklar sırasında asayişî sağlamak için oluşturulan mahallî milis kuvvetleri.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kaynaklarda yer yer zikredilen bu teşkilâtın yaygınlık kazanması, Celâlî isyanları ile suhte isyanlarının arttığı XVI.

yüzyıl sonlarına rastlar. İl eri ihtiyaç halinde toplanan bir askerî güç özelliği taşımakta olup genellikle köylü gençler, bazan da şehirli gençlerden oluşurdu.

İl erlerinin bir Yiğitbaşının emrinde olmasından dolayı kaynaklarda umumiyetle bu ikisi birlikte anılmaktadır. Yiğitbaşılık esasında ahî teşkilâtı bünyesinde bulunuyordu. Yiğitbaşılar, Moğollar'ın Anadolu'yu istilâsı sırasında köylerin korunmasında da görev almışlardır. Bu görevleri sırasında köy gençlerini birer savaşçı olarak yazıyorlardı ve bunlara il eri deniliyordu. Bu sebeple XIV. yüzyılın karışık ortamında mahallî idareler kuran ahî tekeleri koruyuculuk görevlerini köylere kadar yaydılar. İl erleri de bu devrin muteber milis kuvveti haline geldi.

Anadolu Selçuklu Devleti ordusunda timarlı sipahiler bünyesinde “ellibaşı” adı verilen müfrezelerin de il erlerine bir başlangıç teşkil ettiği söylenebilir. Orhan Bey devrinde Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil'in tavsiyesiyle kurulan yaya birliklerinin il erlerine benzediği ileri sürülür. Yaya birliklerinde her on kişiye bir baş tayin ediliyordu. Bunlar gönüllülerden meydana geliyordu. Yiğitbaşılık tabirinin ise bu devirde de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İl erleri Osmanlı askerî teşkilâtı içinde doğrudan yer almamaktadır. Ancak kale muhafızlarıyla birlikte civardan toplanmış il erlerinin de kalelerde bulunması, yardımcı kuvvet olarak istihdam edildiklerini göstermektedir. Bu birlikler ilk dönemlerde Rumeli fetihlerinde de bulunmuşlardır. II. Mehmed'in Rumeli'deki fetihlerinde asker arasında il erlerinin mevcut olduğu ve bunlardan ayrı olarak söz edildiği dikkati çekmektedir. İlk devirlerde il erlerinin görevleri arasında savaşlarda düşman içine girip esir almak da bulunuyordu. Bilhassa Slav prensliklerinden orduya haber getirmek onların göreviydi. Bundan sonra il erleri teşkilâtının, Anadolu'da asayişî sağlamaya çalışan diğer kuvvetler arasında özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adı sık geçmeye başladı. Ancak ilk dönemlerdeki il erleri teşkilâtı ile XVI. yüzyılda ortaya çıkan il erleri denilen milis kuvvetleri arasında bazı önemli farklar vardı.

İl erlerine ihtiyaç duyulmasının önemli sebebi hiç şüphesiz Celâlî ve suhte karışıklıkları ile sınır boylarında artan savaşlardı. Celâlî isyanları ile suhte isyanlarının Anadolu'da yoğun bir hal aldığı devirde devletin düzenli ordusu her yerde asayişî sağlayamadığı için mahallî bir güç olarak il erleri teşkilâtı ihya edilmiş

olmalıdır. İl erlerinin halk arasından nasıl seçildiği ve kayıt işlemleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak 1647 tarihli *Bursa Şer'iyye Sicilleri*'nden nakledilmiş bilgilerden, mevkûfat defterinde kayıtlı her yirmi avârizhânededen bir il erinin talep edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca il erlerinin "yarar ve tuvânâ, harb ü darbe kâdir" gençlerden seçildiği, asgari on, âzami 150 kişilik il eri birliğinin başında mutlaka bir yiğitbaşının bulunduğu, yiğitbaşların sevk ve idarede kabiliyetli olması gerektiği bilinmektedir. Bütün bu işlemler mahallin kadısının nezâretinde gerçekleştirilmekteydi. Yiğitbaşların yetkilerini bazan kadı, subaşı veya zaîm doğrudan üstlenebiliyordu.

XVI. yüzyılın ortalarında Şehzade Bayezid vak'asından sonra Anadolu'da asayişin önemli derecede bozulması üzerine düzenli orduların yanı sıra il erleriyle hissar erlerinin de muhafaza ve emniyeti sağlamak için görevlendirilmesi gündeme gelmişti. Ayrıca kadılar da asayişin iyice bozulduğu devirlerde il erlerinden yararlanmak üzere divandan emir talebinde bulunuyorlardı. Bu uygulamadan, il eri yazma ve yiğitbaşı tayin etme izninin kadıların yetkisinde olmayıp merkeze ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yetkiyi alan kadı il eri toplamak üzere çalışmalara başlayabiliyordu. Bu şekilde kadılar, kendi çevrelerindeki ümerânın kapıkulu-na karşı kendilerine bağlı bir başka güç meydana getirmiş oluyorlar, ayrıca bir bakıma "ehl-i örf" denilen kesime karşı yeni bir denge unsuru ortaya çıkmış bulunuyordu. Halkın bütünüyle silâhlanması karışıklıkları daha da arttıracak endişesiyle hiçbir zaman istenmediği için onların içinden seçilen ve resmî bir niteliğe sahip kılınan il erleri teşkilâtının varlığında herhangi bir mahzur görülmemişti. Hatta onlara, bu mücadeleler sırasında silâh taşıyabilme izni yanında öldürdükleri suhte veya eşkıyanın kanlarının dava konusu olmayacağına dair temessükler verilerek imtiyaz dahi sağlanmıştı. İl erleri bu imtiyazlarla ve ellerindeki temessükler sayesinde cürüm ve cinayet resminden kurtulurlardı. Asayişsizlikten zarar gören halkın İstanbul'a başvurarak kendilerini savunmak üzere il eri yazılması için emir talep ettikleri de bilinmektedir. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman Sigetvar seferine çıkarken Anadolu'da baş gösteren suhte fesadı sırasında, halk bu sefere gidecek askerin boşluğunu doldurmak üzere il erleri yazılmasını ve başlarına yiğitbaşların

tayinini istemişti. Hatta reâyâ, arzu ettiği bir şahsın merkez tarafından yiğitbaşı tayin edilmesi yolunda istekte bulunabilmekteydi. Bazı durumlarda yiğitbaşlar mahallin eşraf ve âyanının rızâsıyla kadı tarafından tayin edilirdi. Bu teşkilâta sadece müslüman-Türk ahalinin yaşadığı bölgelerde rastlanmakta, gayri müslimlerin yoğun olduğu kesimlerde başka adlar altında mahallî kuvvetler bulunmaktaydı.

İl erleri sadece suhnelere karşı emniyeti sağlamak için değil ihtiyaç duyulan yerlerde de görevlendirilmiştir. Meselâ Kıbrıs seferi sırasında Anadolu sahillerini muhafaza etmek veya Avrupa'ya zahire kaçırılmasını önlemekle yükümlü tutulmuşlardı. İl erleri Türkmen aşiretlerinin isyanlarında da kullanıldı. Devlet bu isyanlara karşı oymaklardan yiğitbaşlar tayin etti. Yeğen Osman Paşa'nın isyanı sırasında Gelibolu muhafızı emrine girerek âsilerin Anadolu'ya geçmesini önlediler. Nefîr-i âm ilân edildiği zaman görev aldılar. Edirne bostancıbaşısının maiyetinde Rumeli'de "hayduk" eşkıyasının takibinde bulundular. Bunun gibi ehl-i fesâd ve harâmilere karşı martolos ve primükür gibi gayri müslimlerden teşkil edilmiş gruplarla birlikte mücadele ettikleri gibi züemâ, sipah ve yeniçerilerle beraber Kazak eşkıyasının te'dibiyle de görevlendirilip Karadeniz sahillerinin Kazak saldırılarından korunmasına yardımcı oldular. Ayrıca zaman zaman maden hizmetinde bulunan martoloslarla gerektiğinde birlikte vazife yaptılar. Mora beyine 1566'da yazılan bir hükümden il erlerinin Balyabadra Kalesi'nin tamiriyle görevlendirildiği belirtilmektedir. İl erlerinin kadıların emrinde çeşitli teftiş ve güvenlik hizmetinde buldukları bilinmektedir.

Kaynaklarda il erlerinin yaptıkları görev karşılığında ne gibi bir ücret aldıkları açık olarak belirtilmemiştir. Bununla birlikte avârizhâneler karşılığı il eri talebi vergi muafiyeti imtiyazına sahip olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca bazılarının sadece görevin niteliği çerçevesinde ve onunla sınırlı kalmak üzere belirli bir nakdî ücret aldığı söylenebilir. Nitekim 1647 tarihli bir hükümden, Bozcaada muhafazasına giden il erlerine Balya kazası haslarından bir miktar para ödendiği anlaşılmaktadır. İstisna kabul edilebilecek bir karşılık şekli de devletin il erlerine dirlik ve terakkî vaad etmesidir. Bu da İran savaşlarından dolayı suhte isyanlarının arttığı dönemde, medrese talebesinin durumunu yoluna koymak üzere 1584 yılında

bir ferman (nişân-ı hümayun) yayımlaması ile olmuştur. Buradan il erlerine dirlik ve terakkî verilmesinin âdet olmadığı, fakat zaruret halinde tahsis edilebileceği itibai çıkmaktadır. Bunun yanında, mal ve mülklerinin korunması karşılığı zengin köylü veya timar sahipleri tarafından özel olarak desteklenmiş olabilecekleri de ihtimal dahilindedir.

İl erleri XVI. yüzyılın sonunda önemli bir teşkilât haline geldi. Yapılan düzenlemelerle bunlar resmî bir teşekkül hüviyeti kazandılar. Fakat giderek güçlenen il erlerinin asayişin sağlanmasında önemli roller oynaması onları ehl-i örf ile karşı karşıya getirdi. Ateşli silâhlarla mücehhez, sayıca da kalabalık böyle bir milis kuvvetinin mevcudiyeti kısa süre sonra problem haline geldi. Gevşek maddî bağları, gelecek endişesi, bu grupların Celâlî isyanları sırasında levent ve sekbanlara karşımlarına yol açtı. Bir bölümü de azılı Celâlî bölükleri haline geldi. Meselâ 1584'ten beri Hamîd sancağında il erlerine yiğitbaşlık yapmakta olan Neslioğlu Mehmed Çavuş il erleriyle birlikte Celâlîler'e katılmış ve başbuğ olmuştu. Yine Karayazıcı Abdülhalim de bir yiğitbaşı idi. Bazı il erlerinin de kendiliklerinden suhte saflarına katıldığı bilinmektedir. Bunlara karşı etkili bir tedbir alamayan merkezî idare, firar edenleri veya eşkıyalığa girişenleri kürek cezasıyla tehdit ediyor, bir taraftan da bunların başına yiğitbaşlar yerine çavuş, zaîm, sipahi gibi resmî bir sıfatı olan devlet görevlilerinden serdarlar tayin ederek, kontrolü sağlamak istiyordu. Bütün bu hadiselerle, zamanla bir bölümü mahallî bir güç durumuna gelen âyan veya nüfuzlu paşaların kapılarında toplanıp onların insan gücü kaynağını oluşturmalarına rağmen il erlerine daha sonraki dönemlerde zaman zaman ihtiyaç duyulmuş ve farklı adlar altında da olsa milis kuvveti olarak istihdam edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 35, hk. 254; nr. 48, hk. 202; nr. 43, hk. 122; nr. 53, hk. 481; 3 Numaralı Mühimme Defteri: 966-968/1558-1560 (Özet ve Transkripsiyon), Ankara 1993, s. 63, 68, 89, 90, 132, 146, 186, 189, 203, 228, 229, 370, 461, 463, 470, 476, 477, 482, 486, 553, 584, 597, 628, 653; 5 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1994, hk. nr. 177, 180, 365, 463, 552, 631, 843, 1090, 1274, 1301, 1400, 1438, 1482, 1523, 1893, 1909; Mühimme Defteri: 44 (haz. Mehmet Ali Ünal), İzmir 1995, s. 148, 157, 162, 165, 169, 174, 175, 177, 178, 213; Mühimme Defteri: 90, İstanbul 1993, s. 53, 418; Hadîdî, Tevârih-i Âli Osman (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 247; İbn Kemal, Tevârih-i Âli

Osmân, VII, 227, 308, 327; Naimâ, *Târîh*, II, 8; *Şer'i Mahkeme Sicilleri* (Uludağ, sy. 5, Bursa 1936 içinde), s. 14, 15, 46, 89, 136; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 313, 405, 761; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 102, 106; M. Çağatay Uluçay, *Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 179, 180-181, 185, 193, 194, 200, 321; a.mlf., *XVIII ve XIX. Asırlarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 150, 151, 152, 153, 162, 222; Mustafa Akdağ, *Celâli İsyânları: 1550-1603*, Ankara 1963, tür.yer.; a.mlf., *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum 1963, s. 11, 42, 44, 45, 46, 48, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 60; a.mlf., "Medreseli İsyânlar", *İFM*, XI/1-4 (1950), s. 366, 368-370, 376-386; a.mlf., "Celâli Fetret-i", *DTCFD*, XVI/1-2 (1958), s. 60, 62, 73, 75, 100-101, 102, 103, 104; a.mlf., "Karayazıcı", *İA*, VI, 340; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihi Levendler*, İstanbul 1965, s. 326-330; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967, s. 9, 22, 83; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1972, s. 185; W. J. Griswold, *The Great Anatolian Rebellion 1000-1020/1591-1611*, Berlin 1983, s. 181; Suraiya Faroqi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (trc. Niyir Kalaycıoğlu), İstanbul 1993, s. 334; Halil İnalıcık, "Adaletnâmeler", *TTK Belgeler*, sy. 3-4 (1967), s. 122; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", *İA*, IX, 406.

MÜCTEBA İLGÜREL

İLÂ

(إِلْأ)

Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâî boşanma sebeplerinden biri.

Sözlükte "yemin etmek" anlamına gelen ilâ kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de terim anlamında bir defa geçen ilâ (el-Bakara 2/226), Hz. Peygamber'in eşlerine ilâ yapmasına dair rivayet başta olmak üzere bazı hadislerde de yer almaktadır (aş. bk.). İslâm'dan önce Câhiliye Arapları ilâyî zihâr gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak bu yöntem geniş bir zamana yayıldığı için daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar vermek için kullanılıyordu. Koca herhangi bir sebeple eşine kızdığında bir iki yıl veya daha uzun süreyle ona yaklaşmama yemin ediyor, süre bitiminde gerektiğinde yeni yeminle süreyi uzatıyordu. İlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiğinden kadın yeni bir evlilik yapma imkânı bulamıyordu. İslâmiyet, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde bu davranışın özellikle kadını

mağdur etmemesi için belirli bir sınır getirmiştir. Eşlerin birlikte yaşayıp yaşamayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla yeterli bir deneme süresi olan dört aylık bir zaman içinde dönüş olmaması ayrılık konusunda bir kararlılığa işaret ettiğinden sürenin bitiminde evliliğe son verilerek eşin serbest bırakılması sağlanmıştır. Bu bakımdan ilânın çağdaş hukukta boşanma sebebi sayılan terkle yakın benzerliği vardır.

İlânın meşruiyeti Kitap ve Sünnet'le sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de, "Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse muhakkak Allah her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir" buyrulur (el-Bakara 2/226-227). Hz. Âişe'den nakledilen, "Resûlullah eşlerine ilâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefâret verdi" (Bu-hârî, "Nikâh", 91, 92, "Talâk", 21; Tirmizî, "Talâk", 21; Nesâî, "Talâk", 32) şeklindeki rivayet ve bu olayın ayrıntılarıyla ilgili hadisler ilânın meşruluğunun diğer delilleridir. Sade bir hayat yaşayan Hz. Peygamber eşlerinin bazı maddî taleplerinden dolayı üzülmüş ve ilâ yaparak onlardan bir ay uzak kalmıştır. Daha sonra nâzil olan Ahzâb sûresinin 28-29. âyetleriyle Resûl-i Ekrem'in hanımları, müreffeh bir hayat yaşamak üzere kendisinden ayrılmak veya Allah'ı, resulünü ve âhîret hayatının güzelliklerini tercih etmek hususunda serbest bırakılmış, bunun üzerine onlar da isteklerinden vazgeçerek Hz. Peygamber'le yaşamayı tercih etmişlerdir.

İlâ, kocanın eşine yaklaşmamak üzere Allah'a veya O'nun örfen yemin için kullanılabilen sıfatlarına yemin etmesiyle gerçekleşir. Koca, cinsî temastan uzak kalmayı kendisine ağır gelebilecek bir adağa yahut boşama gibi bir şarta bağlamak suretiyle de ilâ yapabilir. "Allah'a yemin ederim ki dört ay (altı ay veya bundan sonra, hayatta oldukça vb.) seninle cinsî temasta bulunmayacağım"; "Seninle temasta bulunursam üzerime hac (yahut bir ay oruç tutmak) farz olsun"; "Seninle ilişkiye girersem evliliğimiz sona ermiş olsun" gibi sözlerle ilâ meydana gelir. Bunlar, boşamada olduğu gibi niyete bağlı olmaksızın sonuç doğuran açık ifadelerdir. İlâ niyeti bulunması halinde kinayeli ifadelerle de ilâ yapılabilir. Eşiyle ilişkisini kesmeyi kastederek söylediği, "Bundan

sonra seninle bir yastığa baş koymam" gibi sözler bu nitelikteki ifadelerdir.

Hanefîler, Mâlikîler, yeni görüşünde Şâfiî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, ilânın yeminle birlikte adak ve şarta bağlı olarak da gerçekleşeceğini belirtirken Hanbelî mezhebinde meşhur olan rivayete göre ilâ ancak Allah'a yemin etmek suretiyle yapılabilir; zira şarta bağlama ne dilde ne de dinî açıdan yemin anlamında kullanılır. Hanefîler ve diğer fakihler ise kişinin bir davranışı kendisine zor gelecek bir şarta bağlamasını, onu bu davranıştan alıkoymadaki etkisi sebebiyle örf bakımından yemin sayıldığını söylemişlerdir. Kocanın yemin etmeksizin eşinden uzak durması ilâ sayılmamakla birlikte bazı hukukçulara göre kadın tarafından boşanma talebiyle mahkeme nezdinde şikâyet konusu yapılabilir.

İlânın Şartları. İlânın hukukî sonuç doğurması için ilâ sözü (sîga), koca ile eşi ve ilâ süresi bakımından bazı şartların varlığı aranır. İlânın rûknü, kocanın eşiyle bir süre temasta bulunmayacağına yemin etmesi olup bu da açık veya kinayeli ifadeler, yazı ve dilsizin anlaşılabilir işaretlerle gerçekleşir. Sarih olsun kinaye olsun bütün ifadelerin şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ilâyâ delâlet etmesi, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine göre rızâ ve ihtiyara dayanması şarttır. Çünkü ikrah (zorlama) yoluyla yapılan diğer tasarruflar gibi ilâ da geçersizdir. Ancak Hanefî fakihleri rızâ şartını aramamışlar, dolayısıyla ikrah sonucu vuku bulan ilâyî şakayla, gayri ciddi bir şekilde yapan kimsenin (hâzil) ilâsına kıyasla geçerli saymışlardır. Hâzilin ilâsının geçerli olduğunda ise bütün mezhepler görüş birliği içindedir. Zira nikâhta ve köle âzadında olduğu gibi bu konuda da fiilin sonucunun kastedilmesi şart olmayıp sözün şakası da ciddisi gibidir. İlâ ile ilgili sözün hatâen söylenmesi halinde Hanefîler'e göre diyâneten olmasa bile kazâen geçerli sayılır. Diğer üç mezhebe göre ise her iki bakımdan da sonuç doğurmaz.

İlâ yapan kocanın ergin ve temyiz gücüne sahip olması gerekir. Küçük veya akıl hastası olan kocanın ilâsı geçerli değildir. Sarhoşun boşamasını geçerli sayan Hanefîler'in çoğunluğu ile İmam Mâlik, Şâfiî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel onun ilâsını da geçerli saymış, boşamasını geçersiz gören Hanefîler'den Züfer b. Hüzeyl ve diğer bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel ilâsını da geçersiz kabul etmiştir. Nikâh aktinin ya gerçekten sürmesi veya kadının ric'î talâk sebebiyle iddet